

Berislav Podrug (ur.), *Filozofijsko djelo Gjuro Arnolda*
(Sisak: Matica hrvatska Sisak, 2024), 135 pp.

Filozofijsko djelo Gjuro Arnolda zbornik je radova sa znanstvenog skupa *Gjuro Arnold u povodu 170. godišnjice rođenja*, koji je održan 19. listopada 2023. godine u organizaciji Matice hrvatske. Knjiga se sastoji od »Predgovora urednika« Berislava Podruga, docenta na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Osijeku i predsjednika Odjela za filozofiju Matice hrvatske, te šest članaka o filozofiji Gjuro Arnolda koji su redom: »Usporedba Markovićeve i Arnoldova rektorskog govora« autora Bojana Marottija, izvanrednog profesora na Fakultetu Hrvatskih studija i Akademiji dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, »Pet metafizičkih ključeva za čitanje 'Zadnjih bića'« Gjuro Arnolda« autora Daniela Miščina, redovitog profesora na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, »Metafizika i umjetnost u mišljenju Gjuro Arnolda« autora Tomislava Škrbića, doktora filozofije i voditelja Odjela za zaštitu arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva pri Državnom arhivu u Sisku, »Odvajanje psihologije od filozofije na primjeru Gjuro Arnolda« autora Luke Boršića, znanstvenog savjetnika i ravnatelja Instituta za filozofiju, i Ivane Skuhala Karasman, znanstvene savjetnice pri Institutu za filozofiju, »Gjuro Arnold o slobodnoj volji« autora Filipa Grgića, znanstvenog savjetnika u trajnom zvanju pri Institutu za filozofiju, i »Smisao i sadržaj u logici: Gjuro Arnold« autora Srečka Kovača, zaslužnog znanstvenika Instituta za filozofiju. Uz urednikov »Predgovor« i radove o Arnoldu, u knjizi se također nalaze bilješke o autorima pojedinih tekstova.

U »Predgovoru« Berislav Podrug opisuje o kakvoj se knjizi radi i napominje da ona tematski obuhvaća gotovo sve aspekte Arnoldove filozofske misli, a izuzet je Arnoldov književni rad. Podrug također skicira Arnoldovu biografiju te ukratko opisuje značaj metafizike, filozofije i Boga za Arnoldovu misao.

Tekst »Usporedba Markovićeve i Arnoldova rektorskog govora« Bojana Marottija donosi detaljnu studiju sadržaja i jezičnog konteksta, koji uključuje širu kulturno-političku problematiku, rektorskih govora Franje Markovića i Gjuro Arnolda. Glavnu okosnicu Marottijeva rada čini odnos navedenih autora

* Ovaj prikaz izrađen je u sklopu projekta *Pojam mogućnosti u filozofiji Martina Heideggera i širem povijesnom nasljeđu europskoga filozofiranja (MogMarH)* u Institutu za filozofiju u Zagrebu, praćen od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te financiran sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.–2026. – NextGenerationEU.

prema hrvatskoj filozofiji, koji se na prvi pogled čini oprečnim. U sažimanju sadržaja Markovićeve govora, koji je održan 1881. godine, tako je najviše pažnje posvećeno odnosu prema njegovom mislima o novom početku hrvatske filozofije, koji se mora utemeljiti u istraživanju starije hrvatske filozofije kako bi se mogla razviti vlastita misao na hrvatskom jeziku. Marotti zatim opisuje Arnoldov govor iz 1899. godine, u kojem je sažet značaj devetnaestog stoljeća za »duhovnu kulturu«, kroz opis razvitka znanosti i tadašnjeg stanja filozofije. Po Arnoldu, piše Marotti, bitno je filozofsko nasljeđe Kantov kritičizam, no Fichte, Schelling i Hegel zanemarili su empirijsko iskustvo, a kritičan je i prema novokantovcima te predlaže povratak Aristotelovoj misli u kojoj se sfera iskustva i metafizika ne isključuju. Razlika u govorima, osim sadržajno, ističe se i jezično, što je posljedica novog pokušaja standardizacije hrvatskog jezika na temelju Brozova pravopisa, koji je objavljen 1892. godine i koji je išao protiv načela Zagrebačke filološke škole na temelju kojih je pisao Marković.¹ Sadržajno, ističe Marotti, Arnold spominje samo europske autore, dok Marković spominje samo hrvatske autore. Marotti tako tvrdi da postoje tri mogućnosti zašto je tomu tako: 1. zbog Markovićeve govora nepotrebno je spominjati važnost istraživanja hrvatske filozofije, 2. Arnold je fokusiran isključivo na svjetsku filozofiju i nije mu stalo do hrvatske filozofije i kulture, što je isključeno Arnoldovim spisima o značaju narodne kulture i književnosti, 3. Arnold je podrazumijevao da se hrvatska filozofija nalazi pred istom zadaćom kao i europska filozofija. Marotti stoga ističe da, ako se prihvati zadnja mogućnost, postoje dva modela tumačenja pozicije i zadaće hrvatske filozofije te zaključno tvrdi da u Markovićevom viđenju nije isključena europska perspektiva koju ističe Arnold, nego je uz nju uključena i mogućnost razvitka autentične hrvatske filozofije.

Na temelju analize Arnoldovih *Zadnjih bića*, Daniel Miščin u članku »Pet metafizičkih ključeva za čitanje 'Zadnjih bića'« ističe ključne momente za shvaćanje Arnoldove metafizike, za koju tvrdi da je osnova i središte Arnoldove filozofije. Miščin ističe da je Arnold metafizičar u tradicionalnom smislu i da se zalagao za metafiziku jer je ona povezana s problemom vrijednosti na čijim temeljima počiva društvo, a znanost je došla u fazu kada je odvojena od metafizike. Tu zadaću metafizike Miščin opisuje kroz pet točaka, od kojih je prva »traganje za dušom«, čime Miščin opisuje Arnoldovu kritiku psihologije kao prirodne znanosti i njegovu tvrdnju da se psihologija mora vratiti pod okrilje humanističkih znanosti, tj. pod okrilje metafizike, jer se problematika duše ne može iscrpiti materijalističkom redukcijom. Slijedeća točka koja se navodi

¹ Za više vidi: Bojan Marotti, »Usporedba Markovićeve i Arnoldova rektorskog govora«, u: Berislav Podrug (ur.), *Filozofijsko djelo Gjura Arnolda* (Sisak: Ogranak Matice hrvatske Sisak, 2024), pp. 22–33.

jest problem svrhovitosti prirode koja se po Arnoldu ne može izvesti iz same prirode, već joj mora doći izvana, pri čemu Miščin tvrdi da se Arnold približava argumentu *Petog puta* Tome Akvinskog. Treća točka tiče se djelatnog uzroka (*causa efficiens*) gdje Arnold, prema Miščinu, ponovno koristi aristotelijansku argumentaciju Tome Akvinskog, tvrdeći da mora postojati neki prvotni uzrok koji pokreće lanac uzročnosti, a to je Bog. U četvrtoj točki opisana je Arnoldova kritika Leibnitzova učenja o monadama i preetabliranoj harmoniji.² Peta točka koju ističe Miščin mogla bi se stoga uzeti kao rezultat prethodnih uvida o metafizici, jer se kao vrhunac Arnoldovih *Zadnjih bića* uzima poimanje Boga kao apsolutnog bića i temeljnog uzroka prirode, kojim se nastoji nadići jednostrana materijalistička tumačenja svijeta, zbog čega Miščin svrstava Arnolda u red katoličkih mislioca.

Potom slijedi tekst »Metafizika i umjetnost u mišljenju Gjura Arnolda« Tomislava Škrbića, u kojem je opisano na koji način Arnoldovo poimanje umjetnosti proizlazi iz njegove metafizike. Tomu je tako jer, kao što primjećuje Škrbić, Arnold povezuje i estetiku i etiku s metafizičkim poimanjem slobode, jer ono dobro i lijepo dio su nadosjetilne i slobodne sfere duše, čime je odnos slobode i umjetnosti u Arnoldovoj misli temeljna okosnica Škrbićeva teksta. Škrbić stoga opisuje Arnoldovu »induktivnu metafiziku«, pozivajući se na Barbarića, te pokazuje kako je to metafizika koja se razlikuje od idealizma, jer uključuje i prirodne znanosti i društvenu stvarnost. Stoga je prema ovome opisu glavni uzor Arnoldove metafizike Aristotelova filozofija i ona je prožeta vjerom u Boga, kao prvog uzroka, čime se Arnold okreće protiv idealističkih redukcija s jedne strane te pozitivističkih i materijalističkih redukcija s druge strane.³ Tako je na kraju Arnoldova metafizika, što tvrdi Škrbić prema Vuk-Pavloviću, »spiritualistički monizam« jer je sam Bog kao natprirodni temelj prirode uzrok svih idealnih svrha, tj. istine, ljepote i dobrote koje odgovaraju duši u čovjeku. Ljudska se duša sukladno tome, ističe Škrbić, dijeli na »logičku«, »estetsku« i »čudorednu« svijest i njena se sloboda nalazi u usklađivanju s tim nadosjetilnim aspektima koji proizlaze iz Boga, čime je vjera put do samosvijesti, a filozofija se nužno izjednačuje s vjerom. Iz toga proizlazi da je duša, što Škrbić zaključuje oslanjajući se na Despota, samosvrhovita i stvara samu sebe putem slobodnih božanskih moći koje su joj inherentne i filozofija je stoga apsolutna znanost. Takvo viđenje onda ima nužne posljedice za Arnoldovo shvaćanje umjetnosti. Škrbić primjećuje da je prema Arnoldu umjetnost nemoguće odvojiti od me-

² Za više vidi: Daniel Miščin, »Pet metafizičkih ključeva za čitanje 'Zadnjih bića'«, u: Ibid., pp. 48–52.

³ Za više vidi: Tomislav Škrbić, »Metafizika i umjetnost u mišljenju Gjura Arnolda«, u: Ibid., pp. 58–69.

tafizike jer je sklop istine, lijepog i dobrog nerazdvojiv, zbog čega je Arnold kritičan prema apsolutnoj slobodi moderne umjetnosti i smatra da je umjetnost i kultura dio duše naroda te stoga mora prikazivati ono najviše naroda i kao ono lijepo ne može biti oslobođena od dobra i istine.

U članku »Odvajanje psihologije od filozofije na primjeru Gjura Arnolda«, Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman prikazuju odnos Arnolda spram psihologije. Boršić i Skuhala Karasman započinju svoj tekst opisom povijesnog konteksta osamostaljenja psihologije, koja na prijelazu iz devetnaestog i dvadeseto stoljeće postaje samostalna znanost. Kao prekretnica u razvoju psihologije uzima se, primjećuju Boršić i Skuhala Karasman, Wundtovo osnivanje prvog instituta za eksperimentalnu psihologiju 1897. godine, nakon čega se psihologija počela razvijati u smislu prirodne znanosti, a također je važna i rasprava o psihologizmu.⁴ Zatim je opisano stanje s literaturom o psihologiji u ondašnjoj Hrvatskoj, pri čemu Arnoldov tekst *Psihologija za srednja učilišta* zauzima bitno mjesto jer se u njemu pokazuje Arnoldovo značajno poznavanje literature iz psihologije. Boršić i Karasman analiziraju Arnoldovo definiranje psihologije iz tog teksta te primjećuju da Arnold razlikuje psihologiju od predznanstvene psihologije i psihofizike. Psihologija bi se trebala baviti problemom svijesti ili duše, predznanstvena psihologija neposrednim svjesnim uvidima koji su dostupni svima, a psihofizika bi se trebala baviti odnosno duše i tijela.⁵ U tom smislu bi psihologija kao nauk o duši za Arnolda, ističu Boršić i Skuhala Karasman, trebala biti dio metafizike. Prema tome, autori zaključuju da je Arnold zadržao »antikno« viđenje odnosa metafizike i psihologije, pri čemu empirijska psihologija nije isključena, već je nedostatna za objašnjavanje cjelokupne ljudske duše i njezine doživljajne razine.

Središnje mjesto članka »Gjuro Arnold o slobodnoj volji« autora Filipa Grgića zauzima problem volje iz Arnoldova spisa *Etika i poviest*. Grgić započinje opisom konteksta Arnoldove etičke misli koja počiva na temeljima Herbartove misli, pri čemu je ključno shvaćanje etičkih sudova kao podvrstu estetičkih sudova i propitivanje različitih vrsta suodnosa među pojedinim voljama, na temelju kojih se formira moralno djelovanje. Razlika Arnoldove i Herbartove etike, primjećuje Grgić, nalazi se u različitom kontekstu unutar kojeg je pisao Arnold. Naime, Arnold piše u doba »prijepora o materijalizmu« i smatra da se u kontekstu prirodnih znanosti, s naglaskom na Haeckelov evolucionizam, ljudska volja stavlja pod determinizam prirodnih zakonitosti zbog kojeg je etika

⁴ Za više vidi: Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman, »Odvajanje psihologije od filozofije na primjeru Gjura Arnolda«, u: Ibid, pp. 77–80.

⁵ Ibid., pp. 83–85.

nemoguća i nepotrebna.⁶ Iako Arnold odbacuje determiniranost volje prirodnim zakonima, primjećuje Grgić, on i dalje smatra da je volja determinirana, no ne prirodnim, već etičkim zakonima. Na taj način Arnold s jedne strane ide protiv Kantova nauka o indeterminizmu volje, a s druge strane odbacuje prirodnoznanstveni kauzalni determinizam, te je volja na kraju slobodna u smislu biranja vlastitog uzroka.⁷ Grgić stoga zaključuje da slobodna volja u Arnoldovoj interpretaciji ipak ima određenu dozu indeterminizma, jer se samo odlučivanje o tome čemu se volja podvrgava uzima kao sloboda. Zbog razlikovanja tih vrsta determinizma, prema Grgiću, Arnolda se razlikuje i od Herbarta i od suvremene kompatibilističke etike.

U članku »Smisao i sadržaj u logici: Gjuro Arnold« Srećko Kovač opisuje Arnoldov antipsihologistički odnos prema logici, s težištem na Arnoldovim mislima o »matematičkoj logici«, koja je po Arnoldu zaslužna za razvitak smisla i sadržaja te »ekstenzionalnosti« logike. Kovač stoga opisuje Markovićevo viđenje »matematičke logike« prema kojoj je ona dio »*formalno-deduktivne logike*«, ekstenzionalna, antipsihologistička i tehnička, te su aksiomi matematike dio bitne zakonitosti koja je inherentna ljudskoj duši.⁸ To se viđenje logike, kao što primjećuje Kovač, prenosi i na Arnoldovo shvaćanje dedukcije i indukcije, pri čemu Arnold smatra da je dedukcija primarna metoda matematike i ona na taj način odgovara općoj zakonitosti, ali je istovremeno u skladu sa zbiljskim predmetima. Stoga je primarno ono opće do čega se može doći dedukcijom i ono kao zakonitost utemeljena u subjektu određuje pojedinačno iskustvo, te je stoga opći zakon u temelju svake indukcije.⁹ Kovač nadalje ističe da je Arnoldov glavni prigovor prema matematičkoj logici to da je ona isključivo ekstenzionalna, što je nedostatak jer se sami sudovi temelje na sadržaju, zbog čega se Arnoldov doprinos očituje u uvođenju sadržaja u logiku. Drugi Arnoldov prigovor, koji opisuje Kovač, tiče se antipsihologizma. Prema Arnoldu logika nije psihološki uvjetovana, ali je dio psihološke zbilje koji je uređen logičkim zakonitostima te je stoga posredno dio psihologije, iako je zapravo slična matematičkim zakonitostima tako da njen sadržaj nije uvjetovan psihologijom.¹⁰ Kovač tako zaključuje da je Arnoldovo viđenje logike značajno u kontekstu razvitka logike te sumira njene ključne dosege, prema kojima Arnoldova logika istovremeno priznaje opću zakonitost formalizma i važnost induktivnog iskustva, sadržaj i

⁶ Za više vidi: Filip Grgić, »Gjuro Arnold o slobodnoj volji«, u: Ibid., pp. 93–106.

⁷ Ibid., pp. 103–106.

⁸ Za više vidi: Srećko Kovač, »Smisao i sadržaj u logici: Gjuro Arnold«, u: Ibid., pp. 111–115.

⁹ Ibid., pp. 119–120.

¹⁰ Ibid., pp. 123–124.

ekstenzionalnost, psihološku uvjetovanost i neovisnost logičkih zakonitosti te važnost odluke i tehničkog znanja za ostvarivanje spoznaje.

Kao što je primijetio urednik Berislav Podrug, ova knjiga pokriva sve aspekte Arnoldove misli. Ona ih ujedno dubinski propituje i problematizira u kontekstu Arnoldova doba te naznačuje značaj Arnoldove misli ne samo u kontekstu povijesti hrvatske filozofije, već u njenom suvremenom značaju. Stoga je ova knjiga zasigurno temeljna literatura o Arnoldovoj misli i poticaj za daljnje istraživanje Arnoldove misli i hrvatske filozofije.

Tomislav Dretar